

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Problemy teoretyczne i metodologiczne bibliotekoznawstwa w świetle piśmiennictwa zagranicznego

Author: Joanna Kamińska

Citation style: Kamińska Joanna. (2017). Problemy teoretyczne i metodologiczne bibliotekoznawstwa w świetle piśmiennictwa zagranicznego. W: A. Pulikowski (red.), "Kultura książki i informacji : księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Gondek" (S. 125-146). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Joanna Kamińska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Problemy teoretyczne i metodologiczne bibliotekoznawstwa w świetle piśmiennictwa zagranicznego

Wiele lat temu wybitny polski bibliotekoznawca Jerzy Ratajewski napisał: „Bibliotekoznawstwo kształtuje ustawicznie swoją teorię. Jest to proces ciągły. Jak mówią filozofowie i metodolodzy nauki – nie ma nic lepszego i praktyczniejszego dla danej dyscypliny naukowej (nauki), jak dobra teoria. Niekoniecznie stale ta sama”¹. Stwierdzenie to pozostaje nadal aktualne. Niestety zagadnienia teoretyczne i metodologiczne są stosunkowo rzadko podejmowane w ramach bibliotekoznawstwa. Analiza ilościowa polskiego piśmiennictwa bibliologicznego za lata 1937–2004 dokonana przez Agnieszkę Bajor² na podstawie „Polskiej Bibliografii Bibliologicznej” wykazała, że problemy teoretyczne bibliologii są tematem zaledwie 3,1% publikacji. Podobne tendencje w odniesieniu do publikacji zagranicznych zaobserwowała Ewa Głowacka³, która badała rozwój tematyczny bibliotekoznawstwa, opierając się na analizie zawartości trzech czasopism o najwyższym wskaźniku wpływu w naszej dyscyplinie; zagadnienia teoretyczne znalazły się na ostatnim miejscu wśród wyodrębnionych dziewięciu najważniejszych obszarów badawczych i obejmowały jedynie 2,8% publikacji poddanych analizie.

¹ J. RATAJEWSKI: *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa, czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2002, s. 59.

² A. BAJOR: *Analiza ilościowa polskiego piśmiennictwa bibliologicznego publikowanego w latach 1937–2004. Wybrane zagadnienia*. W: *Wymiana informacji i rozwój profesjonalnych usług informacyjnych w edukacji, nauce i kulturze na rzecz społeczeństwa opartego na wiedzy*. Red. D. PIETRUCH-REIZES, W. BABIK. Katowice: PTIN, 2008, s. 177–185.

³ E. GŁOWACKA: *Główne współczesne kierunki badań z zakresu bibliotekoznawstwa na świecie*. „Przegląd Biblioteczny” 2008, z. 1, s. 22–27.

Rozwoju myśli teoretycznej, redefinicji stosowanej terminologii, doskonalenia i aktualizacji metodologii, poszerzania pól badawczych potrzebuje każda dyscyplina naukowa. Wydaje się to szczególnie konieczne w dobie obecnej, gdy obserwujemy tak ogromną dynamikę zmian. Zachodzące przemiany społeczne i technologiczne mają bardzo intensywny charakter i przenikają do wszystkich obszarów życia i działalności człowieka, a więc dotyczą także bibliotek, ich funkcji społecznych i sposobów realizacji zadań. Oznacza to konieczność poszukiwania nowych rozwiązań, w wymiarze zarówno praktycznym, jak i teoretycznym. Jak zauważyła Elżbieta Gondek: „Pragmatyzm celów, zadań i funkcji bibliotek nadal wymaga zgodności dostosowawczej praktyki (a więc też teorii i metod badań) do poziomu kultury w określonym miejscu i czasie”⁴. Wobec takiego postulatu warto postawić pytanie o to, jakie są aktualne tendencje w rozwoju refleksji teoretycznej i metodologicznej bibliotekoznawstwa na świecie oraz czy mogą one stanowić inspirację do podjęcia podobnej problematyki w polskiej nauce o bibliotece.

Cel i metody badań

W celu odpowiedzi na sformułowane pytanie w niniejszej pracy podjęto próbę przeglądu i oceny obecności problemów teoretycznych i metodologicznych bibliotekoznawstwa w piśmiennictwie światowym na podstawie analizy zawartości „Bibliografii Analitycznej Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo zagraniczne” (dalej: BABIN) za ostatnie 15 lat. Analizę zawartości za lata 2000–2010 wykonano na podstawie BABIN w wersji drukowanej, natomiast do analizy okresu 2011–2015 wykorzystano w badaniu wersję elektroniczną bibliografii, zarówno w postaci bazy MAK, jak i serwisu BABIN 2.0. Bibliografia ta „rejestruje analizy dokumentacyjne artykułów z wybranych najważniejszych i najbardziej reprezentatywnych dla bibliotekoznawstwa i informacji naukowej tytułów czasopism zagranicznych”⁵, a przy doborze i selekcji materiałów uwzględnia się przede wszystkim „artykuły relacjonujące aktualne tendencje, metody i doświadczenia we współczesnym bibliotekarstwie światowym, dokumentacji i nauce o informacji oraz stan i postęp fachowej wiedzy bibliotekarskiej, bibliograficznej

⁴ E. GONDEK: *Bibliotekarstwo a bibliotekoznawstwo, bibliologia i informatologia*. W: *Bibliotekarstwo*. Red. A. TOKARSKA. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2013, s. 110.

⁵ *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej*. <http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne/bibliografia-analityczna-bibliotekoznawstwa-i-informacji-naukowej> [dostęp: 25.02.2016].

i bibliologicznej”⁶. Jak pisał Henryk Sawoniak pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku: „Nie przeceniając znaczenia skromnej w założeniu bibliografii, można chyba stwierdzić, że BABIN jest pożytecznym informatorem o tym, co się dzieje w dziedzinie bibliotekarstwa i informacji naukowej za granicą”⁷. Statystyki odwiedzin wersji elektronicznej bibliografii wskazują, że BABIN pozostaje nadal ważnym, choć oczywiście nie jedynym, źródłem informacji o najnowszych tendencjach światowego bibliotekarstwa. Uzasadnia to wybór tego właśnie źródła do analizy przedmiotowej kwestii, przy jednoczesnym wskazaniu, że przedstawione w dalszej części artykułu wyniki badań nie wyczerpują omówienia tego problemu badawczego, a jedynie ujawniają tendencje i sygnalizują możliwe kierunki dalszych dociekań.

W badanym okresie, tj. w latach 2000–2015, zarejestrowano w BABIN 80 artykułów poświęconych zagadnieniom teoretycznym i metodologicznym bibliotekoznawstwa. Zebrany materiał został podzielony na pięć grup:

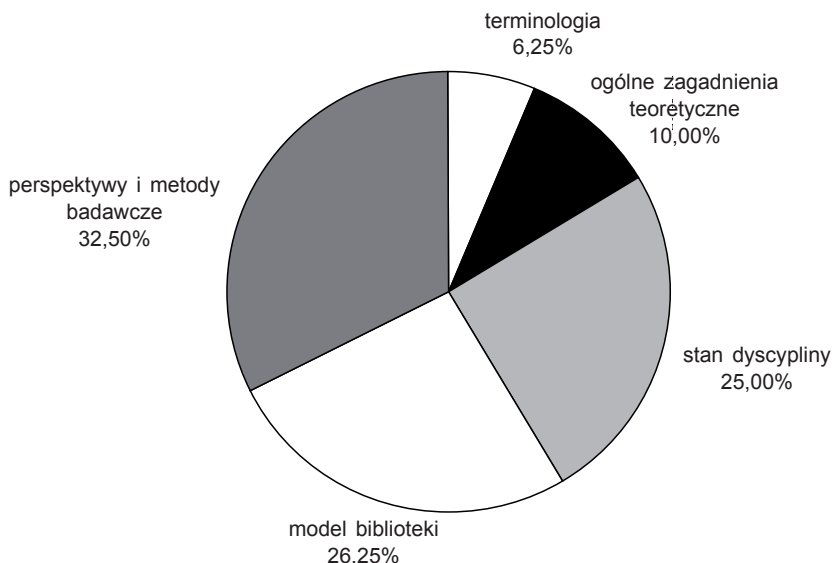
- terminologia;
- ogólne zagadnienia teoretyczne;
- stan dyscypliny w poszczególnych krajach (między innymi w świetle publikacji, dysertacji naukowych, osiągnięć najważniejszych ośrodków badawczych);
- współczesny model biblioteki (próby redefinicji pojęcia „biblioteka”, zadań biblioteki, typologii bibliotek);
- nowe kierunki i metody badawcze.

Najliczniejszą grupę stanowiły artykuły poświęcone nowym perspektywom i metodom badawczym – 26 publikacji; w 21 pracach podjęto rozważania dotyczące redefinicji modelu biblioteki; stan dyscypliny został omówiony w 20 artykułach; ogólne zagadnienia teoretyczne pojawiły się w 8 publikacjach; natomiast terminologii dyscypliny dotyczyło 5 artykułów. Procentowy udział poszczególnych tematów został przedstawiony na rys. 1.

Analiza dokumentacyjna artykułów zarejestrowanych w BABIN stała się podstawą prezentacji najciekawszych prac wskazujących aktualne tendencje w teoretycznych i metodologicznych rozważaniach z zakresu bibliotekoznawstwa; publikacje zgrupowano w pięciu wspomnianych wcześniej, wyodrębnionych na potrzeby niniejszych badań obszarach.

⁶ Ibidem.

⁷ H. SAWONIAK: *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Geneza i rozwój wydawnictwa*. „Przegląd Biblioteczny” 1977, z. 3, s. 294.

Rys. 1. Procentowy udział poszczególnych tematów wśród artykułów dotyczących zagadnień teoretycznych i metodologicznych bibliotekoznawstwa. Analiza BABIN za lata 2000–2015

Źródło: opracowanie własne.

Terminologia

Problemy terminologii należą do najmniej licznie reprezentowanych. W badanym okresie odnotowano w BABIN zaledwie 5 artykułów poświęconych tej tematyce. Polona Vilar⁸ badała wpływ języka angielskiego na słowną terminologię biblioteczną i na podstawie przeprowadzonej analizy ustaliła, że terminy o angielskich źródłosłowach stanowią wprawdzie istotny odsetek rdzeni wyrazów znaczących, gdy rozpatrujemy tylko ich pierwsze wystąpienie (16,4%), ale nieznaczny, gdy weźmiemy pod uwagę wszystkie wyrazy pojawiające się (nawet wielokrotnie) w badanych tekstach (1,3%). Tak więc uznano, że wpływ języka angielskiego na słownictwo nie jest znaczący.

⁸ P. VILAR: *The influence of English on Slovenian library terminology*. „Aslib Proceedings” 2002, no. 5, s. 309–316.

Z kolei na łamach czasopisma „Bibliotečnij Visnik. Naukovo-Teoretičnij ta Praktičnij Žurnal” opublikowano artykuł⁹ omawiający stan i perspektywy rozwoju terminologii bibliotecznej na Ukrainie po upadku ZSRR i odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości. Rozpoczęto wówczas prace nad tworzeniem elektronicznej wersji narodowego słownika oraz opublikowaniem słowników dziedziny, mających stanowić podstawę języka ukraińskiego. W artykule omówiono różnego rodzaju słowniki dziedziny wielojęzyczne i terminologiczne, w których pojawiło się słownictwo przydatne w bibliotekarstwie; wskazano na błędy w publikacjach i brak spójności.

Problemy rosyjskiej terminologii z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej podejmowano dwukrotnie w czasopiśmie „Naučnye i Techničeskie Biblioteki”. Ėduard Sukiasjan¹⁰ omówił najczęściej występujące błędy w tekstach bibliotekarskich przetłumaczonych z języka angielskiego, wynikające między innymi z braku znajomości realiów amerykańskich, rozbieżności znaczeniowych terminów czy znacznego skracania przekładów.

Isaak Morgenštern¹¹ podjął rozważania nad sposobem definiowania pojęcia „dokument” w kontekście rozwoju środowiska cyfrowego i pojawiania się nowych nośników treści.

Interesującą inicjatywę podjęto w Czechach, gdzie w latach 2001–2002 zaczęto tworzyć terminologiczną bazę danych z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej; baza zawiera terminy wraz z ich tłumaczeniami angielskimi i ekwiwalentami czeskimi (synonimy, akronimy, skróty, kalki z języków obcych), terminy pokrewne, a przede wszystkim wyjaśnienie znaczenia, definicje zawarte w odpowiednich normach oraz bibliografię źródłową¹².

Ogólne zagadnienia teoretyczne

Wśród publikacji, w których podejmowano ogólne zagadnienia teoretyczne, dominowała perspektywa naukoznawcza.

⁹ G. SOLOŃDENKO: *Ukrajins'ka bibliotečna terminologija. Stanovlennja ta osnovni etapy rozvytku*. „Bibliotečnij Visnik. Naukovo-Teoretičnij ta Praktičnij Žurnal” 2002, № 4, s. 31–36.

¹⁰ Ė.R. SUKIASJAN: *Professional'naja lingvističeskaja kul'tura bibliotekarja ili ostrožno, perevod!* „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2002, № 6, s. 35–43.

¹¹ I.G. MORGENŠTERN: *Dokument: informacija i/ili nositel*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2003, № 2, s. 123–127.

¹² J. HAVLOVÁ: *Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) – základní informace, využívání databáze a způsoby vyhledávání*. „Čtenář” 2013, č. 2, s. 58–61.

Frédéric Saby¹³ na łamach rosyjskiego periodyku „Bibliotekovedenie” rozważał konieczność rewizji podstaw bibliotekarstwa wobec ciągłego rozwoju nowych technologii informacyjnych. Zdaniem tego badacza, kluczową rolę w procesach informacyjnych pełnić powinien wszechstronnie wykształcony bibliotekarz, będący pośrednikiem w relacji użytkownik – dokument – informacja. Autor podkreślał znaczenie powiązań teorii wykładanej w aulach uniwersyteckich z praktyką biblioteczną. Wyraził jednocześnie pogląd, że bibliotekoznawstwo nie ma statusu „-logii”, a więc nauki o charakterze ogólnym, teoretycznym, a jedynie pretenduje do miana dyscypliny o nazwie kończącej się na „-grafia”, tj. dyscypliny opierającej się na pracy z materiałem zebrany w bezpośredniej obserwacji.

Z opinią Frédérica Saby polemizował Jurij Stoljarov¹⁴, który uznał, że bibliotekoznawstwo zajmuje się opisywaniem i wyjaśnianiem swego przedmiotu (jako dyscyplina), jak również daje odpowiedzi na pytania ogólne i teoretyczne, nawet jeżeli nie zawsze odpowiedzi te są prawidłowe.

Nową strategię rozwoju bibliotekoznawstwa nakreślili Jan Nolin i Fredrik Åström¹⁵, którzy w artykule opublikowanym w „Journal of Documentation” dokonali krytycznej oceny stanu dyscypliny. Do głównych problemów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej zaliczyli między innymi: wciąż niezdefiniowany zakres dyscypliny, jej słabość spowodowaną brakiem własnej tradycji akademickiej i korzystaniem z metodologii oraz ustaleń innych dyscyplin, silny związek bibliotekoznawstwa i informacji naukowej z problemami praktyki, a także heterogeniczność, tj. wielość subdyscyplin zgrupowanych pod jednym szyldem, oraz interdyscyplinarność, która wywołuje rywalizację z innymi dziedzinami, bo informacja jest przedmiotem badań wielu specjalności naukowych. Niesie to wprawdzie możliwości współpracy, ale jednocześnie osłabia pozycję dyscypliny, gdyż jej zagadnienia badawcze są często przejmowane przez badaczy z innych obszarów. Wśród bolączek autorzy wymienili także małą liczebność kadry naukowej podejmującej badania w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, co może skutkować wąską specjalizacją naukowców lub brakiem pogłębionych analiz, mniejsze ośrodki akademickie są często zmuszone do współpracy z innymi uczelniami, niejednokrotnie kosztem utraty podmiotowości. Nolin i Åström proponowali, aby wykorzystać heterogeniczną naturę dyscypliny jako źródło siły i strategiczny zasób przez połączenie dwóch przeciwstawnych tendencji: konwergencji (integracji tylko kilku wybranych obszarów

¹³ F. SABY: *Nužen li peresmotr osnov bibliotečnogo dela?* „Bibliotekovedenie” 2001, № 5, s. 84–87.

¹⁴ J.N. STOLJAROV: *Ostavim naši zabluždenija v minuvšem veke.* „Bibliotekovedenie” 2001, № 5, s. 88–90.

¹⁵ J. NOLIN, F. ÅSTRÖM: *Turning weakness into strength: strategies for future LIS.* „Journal of Documentation” 2010, no. 1, s. 7–27.

badawczych) i dywergencji (importowania nowych idei z innych dziedzin). Przyjęcie takiej taktyki pozwoliłoby, zdaniem tych autorów, na zdobycie przez bibliotekoznawstwo i informację naukową pozycji lidera dzięki wykorzystaniu dotychczasowego wieloletniego doświadczenia w badaniach nad informacją, która stała się ważnym zasobem wpływającym na rozwój współczesnych społeczeństw.

Problemom wizerunku bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w potocznej świadomości przyjrzeni się Branka Badovinac i Primož Južnič¹⁶, którzy dokonali analizy ponad trzystu artykułów poświęconych tematyce bibliotekarskiej na łamach poczytnego słoweńskiego dziennika „Delo” w latach 1987–2004. Uzyskane dane pozwoliły na stwierdzenie, że na przestrzeni lat praktycznie nie zmienił się sposób relacjonowania tematów odnoszących się do bibliotek. Wykryto następujące prawidłowości: teksty poświęcone bibliotekarstwu były skromne objętościowo, dotyczyły zwykle lokalnych problemów, efektywność tradycyjnych usług bibliotecznych przedstawiano zazwyczaj za pomocą liczb i statystyk (rozmiar księgozbioru, liczba udostępnień itp.), chętnie podejmowano temat budynków bibliotecznych, stereotypowo przedstawiani byli zarówno użytkownicy bibliotek (jako miłośnicy literatury, rzadko jako poszukujący wiedzy lub informacji), jak i bibliotekarze (portretowani jako osoby nadgorliwie strzegące zbiorów). Według autorów artykułu, wnioski z badań opartych na doświadczeniach słoweńskich nie mogą być generalizowane, ale zastosowana przez nich, a zaproponowana przez Stuarta Halla metoda analizy tekstu mogłaby zostać w przyszłości wykorzystana do dalszych badań nad sposobami prezentacji w mediach działań podejmowanych przez środowiska bibliotekarskie.

Interesujące wyniki zaprezentowano także w dwóch artykułach poświęconych metodologii wykorzystywanej przez badaczy z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Evgeniya Guseva¹⁷ podjęła temat konieczności rewizji dotychczasowych metod i programów badawczych z uwagi na zachodzące zmiany i nastanie społeczeństw postindustrialnych. Zdaniem tej autorki, pod koniec XX wieku bibliotekoznawcy koncentrowali się na funkcjonowaniu biblioteki jako systemu, korzystając z pojęć i osiągnięć takich dziedzin, jak teoria systemów, cybernetyka, teoria zarządzania. W opinii Gusevy obecnie zaobserwować można przesunięcie zainteresowań bibliotekoznawców w kierunku problematyki wpływu bibliotek na środowisko naukowe i społeczne.

¹⁶ B. BADOVINAC, P. JUŽNIČ: *Aspects of representation of library and information science*. „New Library World” 2011, no. 7/8, s. 293–312.

¹⁷ E. GUSEVA: *Metodologičeskie problemy sovremennogo bibliotekovedeniâ*. „Bibliotekovedenie” 2011, № 2, s. 24–26.

Stan rozwoju dyscypliny

Do trzech najliczniej podejmowanych tematów dotyczących teorii i metodologii bibliotekoznawstwa należały publikacje prezentujące stan rozwoju dyscypliny zarówno w kontekście międzynarodowym, jak i w poszczególnych krajach. Prace referujące ogólną sytuację bibliotekarstwa bazowały głównie na badaniach bibliometrycznych. Heting Chu¹⁸, opierając się na ilościowej i jakościowej analizie artykułów naukowych opublikowanych między 2001 a 2010 rokiem w trzech renomowanych czasopismach z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, ustaliła cztery najpopularniejsze strategie badawcze stosowane w dyscyplinie: na pierwszym miejscu znalazło się podejście teoretyczne, następnie analiza treści, kwestionariusz i eksperyment, często wykorzystywano również wywiady i metody bibliometryczne. Zdecydowanie rzadziej badacze sięgali po dominujące w latach wcześniejszych tradycyjne strategie, takie jak podejście historyczne i badania sondażowe. Z kolei dwaj indyjscy badacze Bipin Bihari Sethi i K.C. Panda¹⁹ analizowali aktualne trendy w międzynarodowych badaniach z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej na podstawie publikowanych w latach 2000–2010 artykułów z dwóch renomowanych czasopism naukowych: „The International Information and Library Review” i „Library Information Science Research”. Uzyskane wyniki wskazały na znaczący i szybki wzrost liczby publikacji w badanym okresie, najwięcej tekstów ogłosili autorzy z Indii i ze Stanów Zjednoczonych, natomiast największą popularnością cieszyła się tematyka związane z ICT, w tym zwłaszcza zagadnienia dotyczące bibliotek cyfrowych i zachowań związanych z wyszukiwaniem informacji. Podobne wnioski zaprezentował w swoim tekście Dillip K. Swain (także pochodzący z Indii)²⁰, który analizował artykuły opublikowane na łamach „The International Information and Library Review” w latach 2004–2013. Amerykanie Selenay Aytac i Bruce Slutsky²¹ podjęli się ewaluacji prac ogłoszonych w okresie 2008–2012 w czasopismach „The Reference Librarian”, „Reference Services Review” i „Reference and User Services Quarterly”. Tematyka analizowanych publikacji dotyczyła najczęściej usług informacyjnych, edukacji informacyjnej oraz użytkowników

¹⁸ H. CHU: *Research methods in library and information science. A content analysis*. „Library and Information Science Research” 2015, no. 1, s. 36–41.

¹⁹ B.B. SETHI, K.C. PANDA: *Growth and nature of international LIS research: an analysis of two journals*. „The International Information and Library Review” 2012, no. 2, s. 86–99.

²⁰ D.K. SWAIN: *International Information and Library Review. A ten year bibliometric study*. „International Information and Library Review” 2014, no. 3/4, s. 113–124.

²¹ S. AYTAÇ, B. SLUTSKY: *Research in academic reference librarianship. Review of the 2008–2012 published research*. „The Reference Librarian” 2015, no. 3, s. 205–215.

bibliotek i zachowań informacyjnych, a najmniej uwagi poświęcono technologiom informacyjno-komunikacyjnym. Większość autorów artykułów korzystała wyłącznie z ilościowych technik analizy danych, do popularnych metod badawczych należały także sondaże i analiza treści. Co ciekawe, ponad 64,2% prac opublikowało – w ramach współpracy – dwóch lub więcej autorów. Podobne tendencje w doborze stosowanych metod badawczych zostały ujawnione w wynikach analiz przeprowadzonych przez duet tych samych autorów: S. Aytac i B. Slutsky'ego²², odnośnie do aktywności naukowej pracowników bibliotek nauk ścisłych, medycznych i technicznych; w podejmowanych badaniach autorzy koncentrowali się głównie na środowisku bibliotek akademickich. Michelle Dalton²³ na podstawie przeglądu literatury przedmiotu oraz przeprowadzonego badania omówiła czynniki wpływające na autorski wybór miejsca publikacji prac, a w szczególności znaczenie wskaźników bibliometrycznych czasopism i opcji związanych z otwartym dostępem. Wśród najważniejszych elementów mających wpływ na wybór miejsca publikacji znalazły się: zakres tematyczny, proces recenzji, reputacja i prestiż czasopisma (uznane za istotne lub bardzo istotne wskaźniki przez ponad 90% badanych); niską rangę przyznawano publikowaniu w wolnym dostępie. Zdaniem M. Dalton, może to wskazywać, że środowisko autorów specjalizujących się w badaniach z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej preferuje tradycyjne kanały komunikacji naukowej, a z nieufnością traktuje nowe modele dystrybucyjne typu *open access* i otwarte zasoby sieciowe. Tajwańscy autorzy Yu-Wei Chang i Mu-Hsuan Huang²⁴ podjęli się określenia stopnia interdyscyplinarności dyscypliny. Pod tym pojęciem rozumieли wykorzystanie w pracy naukowej wiedzy, metodologii i narzędzi spoza głównej dziedziny oraz bezpośrednią współpracę z przedstawicielami innych dyscyplin naukowych (co wyraża się: w cytowaniu prac z innych dziedzin, w przytaczaniu tej samej publikacji w pracach z różnych dyscyplin, we współautorstwie jednej publikacji przez osoby afiliowane przy instytucjach naukowych z różnych obszarów nauki). Wyniki przeprowadzonej analizy pokazały powiązania bibliotekoznawstwa i informacji naukowej z około 30 dyscyplinami. Najczęściej badacze współpracowali z naukowcami

²² B. SLUTSKY, S. AYTAÇ: *Publication patterns of science, technology and medical librarians. Review of the 2008–2012 published research*. „Science and Technology Libraries” 2014, no. 4, s. 369–382.

²³ M. DALTON: *A dissemination divide? The factors that influence the journal selection decision of Library and Information Studies (LIS) researchers and practitioners*. „Library and Information Research” 2013, no. 115, s. 33–54. <http://www.lirjournal.org.uk/lir/ojs/index.php/lir/article/view/553/604> [dostęp: 25.02.2016].

²⁴ Y.-W. CHANG, M.-H. HUANG: *A study of the evolution of interdisciplinarity in library and information science. Using three bibliometric methods*. „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2012, no. 1, s. 22–33.

z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, na kolejnych miejscach znalazły się: naukoznawstwo, zarządzanie, socjologia, informatyka; często też cytowano prace z tych dziedzin. Wyliczone przez autorów artykułu tzw. indeksy interdyscyplinarności w dłuższej perspektywie czasowej wykazywały tendencję wzrostową.

W zebranym materiale badawczym znalazło się wiele artykułów, w których omówiono stan dyscypliny w poszczególnych krajach. Aż pięć publikacji dotyczyło problemów rosyjskiego bibliotekoznawstwa. Omówiono między innymi konieczność zredefiniowania filozoficznych podstaw dyscypliny po upadku ZSRR, dzięki czemu bibliotekoznawstwo w Rosji zyskało status dojrzałej, samostnej nauki o określonym przedmiocie badań, własnej terminologii i metodologii²⁵. Za ważne tematy podejmowane w badaniach uznano rolę bibliotek w społeczeństwie informacyjnym, znaczenie bibliotek w strukturze polityki władz federalnych oraz ekonomiczne podstawy pracy bibliotek²⁶. Jako przykład instytucji prowadzących badania bibliotekoznawcze wskazano centralne biblioteki rosyjskie i Rosyjską Bibliotekę Państwową²⁷, które mimo problemów kadrowych i braku koordynacji działań podjęły badania nad kulturową i społeczną rolą bibliotek publicznych, normami bibliotecznymi, prawnymi aspektami działania bibliotek. Za główne kierunki teoretycznych badań bibliotekoznawczych wymagające pogłębionych analiz uznano między innymi: ekonomiczne aspekty pracy biblioteki, matematyczne analizy wpływu bibliotek na rozwój społeczny, cywilizacyjne znaczenie bibliotek, przewartościowanie celów, misji i zadań bibliotek w warunkach rozwoju nowych technologii, zagadnienia integracji placówek kultury i tworzenia jednolitej przestrzeni informacyjnej. Interesujące wnioski przyniosły analizy ilościowe i jakościowe dysertacji naukowych. Wykonana w 2014 roku analiza dysertacji z lat 1934–1995²⁸ wykazała istnienie w rosyjskim bibliotekoznawstwie, bibliologii i nauce o bibliografii szkół naukowych. Wyróżniono 12 zespołów naukowo-badawczych posiadających lidera i sformułowany przez niego program badawczy oraz dorobek pedagogiczny wyrażony co najmniej dwoma pokoleniami uczniów i liczbą obronionych pod jego kierunkiem dysertacji. Wskazano następujące zakresy tematyczne rozpraw kandydackich (odpowiednik doktoratu w Polsce) i doktorskich (odpowiednik habilitacji w Polsce) obronionych

²⁵ A.N. VANEV: *Bibliotekovedenie v Rossii v konce XX veka*. „Bibliotekovedenie” 2000, № 2, s. 26–32.

²⁶ I.G. VASIL'EV: *Ocenka institucional'nykh charakteristik bibliotekovedeniia*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2001, № 7, s. 5–22.

²⁷ M.I. AKILINA: *Bibliotėčnaia nauka segodnė. Nekotorye razmyšleniia o problemakh i perspektivakh bibliotėčnoj teorii*. „Vestnik Bibliotėčnoj Assamblei Evrazii” 2014, № 1, s. 36–40.

²⁸ O.V. MAKEEVA: *Naučnye školy v oblasti bibliotekovedeniia, bibliografovedeniia i knigovedeniia: k izučeniū voprosa*. „Bibliotekovedenie” 2014, № 3, s. 23–29.

w latach 2006–2008²⁹: społeczne, organizacyjne i prawne aspekty pracy bibliotek, koncepcje ich rozwoju, komunikacja międzykulturowa a biblioteki, zbiory specjalne, nowe technologie, aspekty regionalne, zarządzanie kadrami, pedagogiczno-edukacyjna praca bibliotek, usługi biblioteczne, doświadczenia zagraniczne, aspekty historyczne.

W artykułach dotyczących badań bibliotekoznawczych w Wielkiej Brytanii³⁰ podkreślano, że w większości dotyczyły one zagadnień praktycznych, jak kształtowanie, opracowywanie i utrzymywanie zbiorów, zdobywanie funduszy, budynki biblioteczne, a także kwestii związanych z użytkownikami, ich szkoleniem oraz przetwarzaniem i udostępnianiem informacji. Jako obszary wymagające zbadania w przyszłości zidentyfikowano: technologie informacyjno-komunikacyjne, zdobywanie nowych czytelników przez właściwą identyfikację ich potrzeb, problemy integracji społecznej oraz procesy uczenia się i podnoszenia poziomu kompetencji informacyjnych, a także kwestie zarządzania kadrami bibliotecznymi. Potwierdzono również istnienie wyraźnego rozdzwiewu między środowiskami praktyków i teoretyków oraz wskazano na konieczność podejmowania współpracy i wspólnych przedsięwzięć badawczych.

Daniel Liestman³¹ na podstawie literatury przedmiotu zaprezentował przegląd koncepcji, tendencji i zmian, jakie ujawniły się w bibliotekarstwie amerykańskim i angielskim w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku. Rozwój dyscypliny wiązano wówczas z upowszechnianiem bezpłatnego dostępu do bibliotek, wzrostem znaczenia tych instytucji w życiu społecznym oraz ich roli w zachowaniu dziedzictwa kulturowego. Prognozowano także rozwój współpracy międzybibliotecznej, centralne katalogowanie, tworzenie sieci bibliotecznych oraz rozwój techniki ułatwiającej dostarczanie dokumentów nowego typu, jak nagrania, fotografie czy mikrofilmy. Autor artykułu skonkludował, że kierunki rozwoju bibliotekarstwa w wielu zakresach okazały się zgodne z przewidywaniami, choć niejednokrotnie prowadziły do tych celów inne niż zakładano metody. Zrealizowane na uczelniach amerykańskich i kanadyjskich badania interdyscyplinarności bibliotekoznawstwa i informacji naukowej oparte na analizie dysertacji z lat 1930–2009³² wykazały

²⁹ N. KUBRÂK: *Problema „kritičeskoj massy” dissertacionnyh issledovanij v bibliotekovedenii. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki”* 2010, № 3, s. 5–16.

³⁰ S. McNICOL: *Striking a balance. Priorities for research in LIS. „Library Review”* 2004, no. 3–4, s. 167–176; J. FEATHER: *LIS research in the United Kingdom. Reflections and prospects. „Journal of Librarianship and Information Science”* 2009, no. 3, s. 173–181.

³¹ D. LIESTMAN: *Looking back to the future. Turn of the last century librarians look ahead to the twentieth century. „The Reference Librarian”* 2002, no. 78, s. 25–46.

³² C.R. SUGIMOTO et al.: *Academic genealogy as an indicator of interdisciplinarity. An examination of dissertation networks in library and information science. „Journal of the American Society for Information Science and Technology”* 2011, no. 9, s. 1808–1828.

związki tej dyscypliny z takimi dziedzinami, jak: informatyka, marketing i zarządzanie, inżynieria, komunikacja społeczna.

Optymistycznie oceniono perspektywy dalszego rozwoju bibliotekoznawstwa na Ukrainie³³. Jako priorytetowe kierunki badań wskazano opracowanie strategii rozwoju bibliotek w społeczeństwie informacyjnym, historii bibliotek i bibliografii, opracowanie teoretycznych, metodycznych, organizacyjnych i technicznych podstaw narodowego zasobu bibliotecznego, opracowanie strategii zapewniającej publiczny dostęp do bibliotek elektronicznych, badanie możliwości wykorzystania Internetu do celów naukowych i publicznych oraz omówienie kwestii dotyczących zawodu bibliotekarza w sytuacji zmian technicznych.

Ciekawym rozwiązaniem dokumentującym badania naukowe z dziedziny bibliotekoznawstwa w Grecji i na Cyprze jest projekt E-ViVa³⁴, czyli otwarte repozytorium publikacji z zakresu bibliologii i informatologii. Wszystkie rekordy tworzone są w dwóch językach: greckim i angielskim, oraz opisywane według klasyfikacji i języka haseł przedmiotowych Biblioteki Kongresu. Do 1 791 rekordów spośród wszystkich 2 772 (stan ze stycznia 2014) dołączono pełne teksty artykułów w formacie PDF.

Jako przykład instytucji odpowiedzialnej w Czechach za rozwój omawianej dyscypliny przedstawiono działalność Instytutu Bibliotekoznawstwa Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej³⁵, do którego zadań należy: dokumentowanie podjętych badań naukowych i informowanie o nich (między innymi przez gromadzenie piśmiennictwa, tworzenie i prowadzenie dziedzicznych baz danych, w tym opisanej wcześniej bazy terminologicznej); kształcenie i rozwój zawodowy bibliotekarzy (między innymi przez organizowanie szkoleń, seminariów i konferencji); koordynacja krajowych usług bibliecznych i informacyjnych, tj. analiza pracy bibliotek regionalnych i publicznych.

³³ M.S. SLOBODJANIK: *Sovremennyye problemy bibliotekovedenija na Ukraine*. „Vestnik Bibliotečnoj Assamblei Evrazii” 2004, № 1, s. 44–48.

³⁴ F. TSIMPOGLOU, V.V. KOUKOUNIDOU, E.K. SAKKA: *E-ViVa, the national Hellenic fulltext database on Librarianship and Information Science*. „Program: Electronic Library and Information Systems” 2014, no. 4, s. 383–393.

³⁵ V. RICHTER, B. ŠTĚPÁNOVÁ: *Knihovnický Institut Národní knihovny ČR*. „Knižnica: revue pre knihovníctvo, bibliografiu, knižnú kultúru, informačné systémy a technológie, biografistiku, archív a múzeum knihy a literárnych pamiatok” 2015, č. 1, s. 11–19.

Model biblioteki

Wśród autorów podejmujących teoretyczne rozważania wokół zagadnień związanych z bibliotekoznawstwem i informacją naukową dużą popularnością cieszył się temat redefinicji modelu biblioteki, wymuszony przede wszystkim postępem technologicznym i zmianami społecznymi. W wielu artykułach podjęto próbę wskazania nowych zadań i funkcji współczesnych bibliotek w obliczu zachodzących wokół nich przeobrażeń.

Jako jeden z możliwych sposobów wykorzystania nowoczesnych technologii w dotarciu z usługami bibliotecznymi do użytkowników zaprezentowano koncepcję biblioteki cyfrowej. Między innymi Wallace Koehler³⁶, Tefko Saracevic³⁷ i R. Murrey³⁸ podali definicję pojęcia „biblioteka cyfrowa”; wskazali jej komponenty, najważniejsze funkcje i zadania, wymagania techniczne, problemy i wyzwania, a także metody oceny działalności bibliotek cyfrowych w ujęciu systemowym, tj. uwzględniającym wszystkie elementy składowe oraz perspektywę zarówno użytkownika, jak i administratora. Autorzy ci podkreślali, że biblioteki cyfrowe są najczęściej tworzone przez biblioteki tradycyjne jako uzupełnienie ich oferty, wyjście naprzeciw oczekiwaniom użytkowników, którzy poszukują szybkiego i łatwego dostępu do informacji.

Inną szeroko omawianą koncepcją, która może pozwolić bibliotekom zbliżyć się do czytelników, zwłaszcza tych z młodej generacji, była idea biblioteki 2.0. Badacze David Lee King i Stephanie Willen Brown³⁹, a także David Grossman⁴⁰ wyrazili pogląd, że biblioteki powinny wdrażać strategię „podążania za użytkownikiem”, śledzić najbardziej popularne wśród internautów technologie i dostosowywać do nich ofertę biblioteczną. Oznacza to konieczność rozwijania systemów dwukierunkowej komunikacji (a więc nie tylko od biblioteki do czytelnika, lecz także od czytelnika do biblioteki), wspierających interakcje i dzielenie się danymi między użytkownikami, ułatwiających im własną ekspresję i dającym możliwość współtworzenia

³⁶ W. KOEHLER: *Digital libraries, digital containers, „library patrons”, and visions for the future*. „The Electronic Library” 2004, no. 5, s. 401–407.

³⁷ T. SARACEVIC: *Digital library evaluation. Toward an evolution of concepts*. „Library Trends” 2000, no. 3, s. 350–369. https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8343/librarytrendsv49i2i_opt.pdf?sequence=1 [dostęp: 25.02.2016].

³⁸ R. MURREY: *Komponenty cyfrowej biblioteki i ich wzajemność*. „Naukowe i Techniczne Biblioteki” 2000, № 6, s. 56–69.

³⁹ D.L. KING, S.W. BROWN: *Emerging trends, 2.0, and libraries*. „The Serials Librarian” 2009, no. 1–4, s. 32–43.

⁴⁰ D. GROSSMAN: *Internet Librarian 2006. 10 years old and going strong*. „Searcher” 2007, no. 2, s. 45–50.

treści. Uzyskanie tych efektów zapewnić ma bibliotekom zastosowanie narzędzi i technologii 2.0, takich jak: kanały RSS, mashupy, komunikatory internetowe, podcasty, videocasty, serwisy społecznościowe czy portale typu wiki.

Nadążanie za trendami i zmianami staje się dla bibliotek coraz trudniejsze. Zanim zdążyły one „oswoić” ideę 2.0, nadeszła era biblioteki istniejącej w rzeczywistości wirtualnej. Właśnie obecności bibliotek w grze *Second Life* poświęcili swe artykuły między innymi: Lori Bell, Kitty Pope, Tom Peters i Barbara Galik⁴¹, Jacquelyn Erdman⁴² oraz Kathryn Greenhill⁴³. W ramach gry w sieci powstała namiastka rzeczywistości, trójwymiarowy wirtualny świat, w którym można przebywać i czynnie uczestniczyć jako postać fikcyjna (tzw. awatar). Jest to kopia świata rzeczywistego w wirtualnej przestrzeni, gracze mogą go zmieniać, korzystać z oferowanych w nim możliwości (na przykład odwiedzać sklepy, kawiarnie), kupować i budować dowolne obiekty. Swoje miejsce znalazły tam także biblioteki, które na potrzeby członków wirtualnej społeczności prowadzą działalność informacyjną, edukacyjną i kulturalną (najbardziej znanym bibliotecznym projektem w *Second Life* jest Info Island). Dla biorących udział w projekcie bibliotekarzy stanowi on duże wyzwanie, zarówno pod względem organizacyjnym (na przykład bibliotekarze pełnią dyżury, podczas których mogą reagować na zapytania uczestników w czasie rzeczywistym), jak i technicznym (odpowiednie oprogramowanie, sprzęt). Jak wskazują autorzy artykułów, odpowiednia obsługa wirtualnych społeczności wymaga ciągłego usprawniania dostępności i rozumienia potrzeb uczestników, a ocena pełnego potencjału tego medium wymagać będzie dalszych badań, podobnie jak ocena satysfakcji użytkowników.

Odpowiedzią na konieczność połączenia dwóch wymiarów działalności bibliotek, czyli przestrzeni fizycznej i wirtualnej, jest – zdaniem niektórych badaczy – koncepcja biblioteki hybrydowej, o której pisał między innymi Peter Brophy⁴⁴. Według niego, biblioteka hybrydowa, korzystając z nowoczesnej technologii, zapewnia użytkownikom dostęp do różnych typów źródeł, niezależnie od ich nośnika czy miejsca przechowywania, a więc nie ogranicza się do własnych zasobów. Jedną z kluczowych kwestii stał się zatem problem zorganizowania swobodnego dostępu do informacji, tak aby

⁴¹ L. BELL et al.: *Who's on third in second life? From library 2.0 to library 3-D*. „Online” 2007, no. 4, s. 14–18.

⁴² J. ERDMAN: *Reference in a 3-D virtual world. Preliminary observations on library outreach in „Second Life”*. „The Reference Librarian” 2007, no. 2, s. 29–39.

⁴³ K. GREENHILL: *Do we remove all the walls? Second Life librarianship*. „The Australian Library Journal” 2008, no. 4, s. 377–393.

⁴⁴ P. BROPHY: *La bibliothèque hybride*. „Bulletin des Bibliothèques de France” 2002, n° 4, s. 14–20.

użytkownik nie był zmuszony do zmiany strategii wyszukiwania wraz ze zmianą przeszukiwanego zasobu. Jeffrey Pomerantz i Gary Marchionini⁴⁵ potraktowali z kolei bibliotekę hybrydową jako formę pośrednią między biblioteką fizyczną a cyfrową. Według tych badaczy, biblioteki cyfrowe stanowią dopełnienie bibliotek tradycyjnych. Mimo że zasoby elektroniczne i drukowane są wzajemnie rozłączne, fizyczne i cyfrowe przestrzenie zajmowane przez ich użytkowników już nie, a granice między tymi światami stają się coraz bardziej płynne. Zanikanie wyraźnej granicy między tym, co w bibliotece fizyczne, a tym, co wirtualne, dostrzegła także Annie Talvé⁴⁶; wskazała ona, że doszło do konwergencji tych dwóch wymiarów, a biblioteki zaczęły być postrzegane jako twory hybrydowe, w których cyfrowe i powiązane z fizyczną przestrzenią aspekty usług są równoważne. Nie sprawdziła się zatem prognozowana niegdyś wizja zaniku biblioteki jako miejsca. Zmieniły się jedynie formy organizacji fizycznej przestrzeni bibliotek.

Nowatorskim rozwiązaniom w zakresie organizacji nowoczesnych bibliotek także poświęcono kilka tekstów⁴⁷. Zdefiniowano w tych artykułach przestrzeń w aspekcie socjokulturowym oraz nawiązano do idei „trzeciego miejsca”. Jako przykłady realizacji tej koncepcji zakończone sukcesem i umocnieniem fizycznej obecności bibliotek w miejskiej przestrzeni wskazano między innymi takie biblioteki, jak: londyńska Idea Stores, Darling Library w Malmö, Library 10 i Meetingpoint@lasipalatsi w Helsinkach, biblioteka publiczna w Hjørring (Dania) czy The Experience Library z Cerritos (Stany Zjednoczone). Każda z tych bibliotek oferuje miejsce do nauki i badań (*learning space*), spotkań (*meeting space*), inspiracji (*inspiration space*) i kreacji (*performative space*). Zadaniem nowoczesnej biblioteki jest zapewnienie jednostkom, często wyobcowanym w środowisku wielkomiejskim, poczucia wspólnoty i przynależności do grupy, zarówno w realnym życiu, jak i w cyberprzestrzeni. Biblioteki wcielające w życie ideę „trzeciego miejsca” zostały nawet przez Michaela Breaksa⁴⁸ nazwane „radykałnymi

⁴⁵ J. POMERANTZ, G. MARCHIONINI: *The digital library as place*. „Journal of Documentation” 2007, no. 4, s. 505–533. <http://www.ils.unc.edu/~jpom/pubs/Preprint-JDoc-2007.pdf> [dostęp: 5.03.2016].

⁴⁶ A. TALVÉ: *Libraries as places of invention*. „Library Management” 2011, no. 8/9, s. 493–504.

⁴⁷ H. JOCHUMSEN, C.H. RASMUSSEN, D. SKOT-HANSEN: *The four spaces – a new model for the public library*. „New Library World” 2012, no. 11/12, s. 586–597; M. BERNDTSON: „What and why libraries”. *Looking at what libraries might look like and why we still need them now and into the future*. „Library Hi Tech News” 2012, no. 4, s. 13–15; S.G. MATLINA: *Bibliotecznoe prostranstvo: v poiskah opredeleniâ (sociokul’turnye aspekty)*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2013, № 7, s. 3–20; L. BRINDLEY: *Re-defining the library*. „Library Hi Tech” 2006, no. 4, s. 484–494.

⁴⁸ M. BREAKS: *The radical library and the radical librarian*. „Serials” 2004, no. 1, s. 31–34.

bibliotekami", a więc gotowymi do zdecydowanych, odważnych i nowatorskich działań.

Kierunki i metody badań

Najczęściej podejmowanym tematem w piśmiennictwie zagranicznym adnotowanym w BABIN w analizowanym okresie były kierunki i metody badań bibliotekoznawczych. Rozważano konieczność kontynuacji perspektyw badawczych już obecnych w nauce o bibliotece, a także wskazywano nowe możliwości.

Tematem nadal obecnym w piśmiennictwie z zakresu bibliotekoznawstwa i często podejmowanym pozostaje problematyka jakości usług bibliotecznych. Najwięcej tekstów poświęcono metodzie LibQUAL⁴⁹. Ten udostępniany na zasadach komercyjnych model umożliwia pomiar i analizę satysfakcji użytkowników ze świadczonych w bibliotece usług. Metoda LibQUAL+ została oparta na metodzie ServQUAL, kluczowym elementem pozostał kwestionariusz złożony z 22 pytań pozwalających ocenić usługę biblioteczną w trzech wymiarach: czynnik ludzki (ocena bibliotekarzy obsługujących czytelników), dostępność informacji (czas oczekiwania na realizację, możliwość samodzielnego wyszukiwania) oraz biblioteka jako miejsce (wyposażenie, wystrój wnętrza). Użytkownicy udzielają odpowiedzi *online*, wykorzystując do wyrażenia opinii skalę Likerta (od 1 do 9, gdzie 9 oznacza najwyższą ocenę), a zebrane dane są przesyłane do automatycznego przetwarzania i wyliczania. Istnieją różne modyfikacje wersji podstawowej modelu pozwalające bardziej swobodnie kształtować dobór pytań do oczekiwań respondentów. Badania wykorzystujące LibQUAL+ są coraz szerzej stosowane w bibliotekach na całym świecie, jednak dla wielu instytucji barierą pozostają koszty uczestnictwa w projekcie.

Równie istotnym zagadnieniem dotyczącym kierunków i metod badań w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej jest w ogóle dobór odpowied-

⁴⁹ C. COOK, F. HEATH, B. THOMPSON: *Users' hierarchical perspectives on library service quality. A „LibQUAL+” study*. „College and Research Libraries” 2001, no. 2, s. 147–152. <http://cr.l.org/content/62/2/147.full.pdf> [dostęp: 5.03.2016]; M. KYRILLIDOU et al.: *La mise en oeuvre interculturelle de LibQUAL+MC. Le cas du français*. „Bulletin des Bibliothèques de France” 2005, n° 5, s. 48–55. <https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/119/bbf-2005-05-0048-002.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 5.03.2016]; I.L. LYN-DEN: *Novyj instrument ocenki kačestva bibliotečnogo obsluživaniâ – SERVQUAL/LibQUAL*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2008, № 4, s. 45–54; K. KIRAN: *Service quality and customer satisfaction in academic libraries. Perspectives from a Malaysian university*. „Library Review” 2010, no. 4, s. 261–273.

nich metod w badaniach użytkowników bibliotek. Temat ten podjęli między innymi Bruno Maresca⁵⁰ oraz Susan E. Montgomery⁵¹, którzy wskazywali na zjawisko uzyskiwania sprzecznych wyników, gdy zależne one były od zastosowanej metody. Do najczęściej stosowanych w bibliotekoznawstwie należą wciąż metody ilościowe, jednak nie każdy problem badawczy daje się rozwiązać przy ich użyciu. Szczególnie trudnym wyzwaniem pozostają badania, w których dąży się do rozpoznania źródeł zachowań użytkowników – korzystanie z placówek bibliotecznych coraz częściej polega na odwiedzaniu ich jako miejsca spotkań, wspólnej nauki czy zabawy, a takie postawy wymykają się typowym statystykom. Konieczne staje się zatem zastosowanie metod jakościowych, które są bardziej skomplikowane i czasochłonne, ale pozwalają bardziej precyzyjnie scharakteryzować mniejsze zbiorowości i wychwycić ich unikatowy charakter. Wprawdzie nie zawsze jest możliwość uogólniania wniosków i przenoszenia ich na większe populacje, ale metoda pozwala na udzielenie wyjaśnień dla konkretnej placówki i ocenę warunków jej działania.

Z kolei Paul T. Jaeger, John Carlo Bertot i Renee E. Franklin⁵² przedstawili propozycje i perspektywy badawcze dotyczące tematyki różnorodności oraz przeciwdziałania wykluczeniu i niedostatecznej reprezentacji grup mniejszościowych (rasowych, etnicznych, religijnych, seksualnych, imigrantów, osób niepełnosprawnych ruchowo i intelektualnie) w badaniach bibliotekoznawczych. Obserwowane różnicowanie się społeczeństw powinno, zdaniem tych autorów, znaleźć swoje odzwierciedlenie w badaniach podejmowanych przez bibliotekoznawców, bo właśnie biblioteki pełnią ważną społeczną funkcję integrującą członków danej społeczności, a usługi tych instytucji skierowane są do wszystkich grup społecznych. Problemom na tle religijnym, z jakimi stykają się biblioteki, poświęcił swój artykuł Bill Crowley⁵³.

Wyraźnie widoczne w piśmiennictwie zagranicznym są omówienia wyceny wartości bibliotek i ich usług. Problemom pomiaru korzyści wynikających z działalności bibliotek poświęcono kilka artykułów⁵⁴. Kryzys

⁵⁰ B. MARESCA: *Les enquêtes de fréquentation des bibliothèques publiques. À quelle méthodologie s'en remettre?* „Bulletin des Bibliothèques de France” 2006, n° 6, s. 14–19. <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2006-06-0014-003.pdf> [dostęp: 5.03.2016].

⁵¹ S.E. MONTGOMERY: *Quantitative vs. qualitative – do different research methods give us consistent information about our users and their library space needs?* „Library and Information Research” 2011, no. 111, s. 73–86. <http://www.lirjournal.org.uk/lir/ojs/index.php/lir/article/view/482/529> [dostęp: 5.03.2016].

⁵² P.T. JAEGER, J.C. BERTOT, R.E. FRANKLIN: *Diversity, inclusion, and underrepresented populations in LIS research*. „The Library Quarterly” 2010, no. 2, s. 175–181.

⁵³ B. CROWLEY: *Developing information and library theory for a conflicted paradigm world*. „Libri” 2015, no. 3, s. 207–216.

⁵⁴ P.T. JAEGER et al.: *Describing and measuring the value of public libraries. The growth of the Internet and the evolution of library value*. „First Monday” 2011, no. 11. <http://firstmonday.org/issue11.1/jaeger/>

gospodarczy, związana z tym konieczność redukcji kosztów utrzymania bibliotek i szukanie oszczędności środków publicznych zmuszają biblioteki do poszukiwania sposobów udowodnienia zasadności dalszego finansowania i utrzymywania tych placówek, chociaż – paradoksalnie – w wielu wypadkach wywołane kryzysem ekonomicznym ubożenie niektórych grup społecznych przekłada się na wzrost liczby użytkowników bibliotek. Instytucje te korzystają zatem z różnych metod pomiaru własnej rentowności i wartości swoich usług, szukając wymiernych wskaźników, pozwalających na zademonstrowanie politykom tego, jak istotną funkcję pełnią dla lokalnych społeczności i jakie korzyści (także w wymiarze finansowym) płyną z inwestowania w biblioteki pieniędzy podatników. Jednym ze sposobów wyceny ekonomicznej usług bibliotecznych jest badanie ich wartości dla użytkowników na przykład poprzez szacowanie, ile byliby skłonni zapłacić za konkretny rodzaj usługi. Biblioteki podejmują również próby pomiaru swojego wpływu ekonomicznego na społeczeństwo poprzez wskazanie pośrednich i bezpośrednich korzyści finansowych dla użytkowników i otoczenia społecznego, na przykład podmiotów gospodarczych, uczelni. W przywołanych artykułach opisano przykłady takich badań, kładąc szczególnie nacisk na konkretne liczby i fakty.

Inną coraz silniej obecną perspektywą badawczą w bibliotekoznawstwie jest badanie roli bibliotek w tworzeniu i rozwijaniu kapitału społecznego. Catherine A. Johnson⁵⁵ dokonała przeglądu artykułów dotyczących badań nad kapitałem społecznym, a opublikowanych przez naukowców reprezentujących bibliotekoznawstwo i informację naukową; na tej podstawie ustaliła, że pomimo mnogości definicji samego pojęcia „kapitał społeczny” w ramach tej dyscypliny daje się zauważyć zgodność co do pojmowania jego istoty i tworzących go składowych. Niestety nadal nie udało się wypracować wspólnego stanowiska w sprawie metod pomiaru kapitału społecznego, jego typów i wskaźników. Nie jest to jednak problem jedynie bibliotekoznawstwa, gdyż kwestie metodologiczne związane z mierzalnością kapitału społecznego są podnoszone także przez badaczy reprezentujących inne dziedziny nauki. Badanie porównawcze bibliotek publicznych w Edynburgu i Kopenhadze oraz ich potencjału w tworzeniu kapitału społecznego zaprezentowała Ju-

monday.org/ojs/index.php/fm/article/view/3765/3074 [dostęp: 5.03.2016]; P. HIDER: *How much are technical services worth? Using the contingent valuation method to estimate the added value of collection management and access*. „Library Resources and Technical Services” 2008, no. 4, s. 254–262; H.-Ch. HОВОМ: *Les bibliothèques sont-elles rentables? Usage et valeur des services*. „Bulletin des Bibliothèques de France” 2008, n° 3, s. 64–68. <http://bbf.enssib.fr/consumer/bbf-2008-03-0064-008.pdf> [dostęp: 5.03.2016].

⁵⁵ C.A. JOHNSON: *Social capital and library and information science research. Definitional chaos or coherent research enterprise?* „Information Research” 2015, no. 4. <http://www.informationr.net/ir/20-4/paper690.html#.Vtt4hdDJ1aW> [dostęp: 5.03.2016].

dith Miller⁵⁶. Z kolei w 2012 roku grupa aż 7 autorów⁵⁷ podjęła się zbadania roli bibliotek w budowaniu kapitału społecznego w krajach rozwijających się na przykładzie Namibii, Nepalu i Malawi. Co ciekawe, dowody na wkład bibliotek publicznych w demokratyzację życia społecznego znaleziono jedynie w Nepalu i – w ograniczonym stopniu – w Namibii. Jako możliwe wyjaśnienie podano, że są to kraje, gdzie nie powstały wpływowe elity, których pozycja byłaby historycznie ugruntowana.

Odmienią, bo obecnie jedynie w rosyjskim bibliotekoznawstwie, propozycją badawczą jest tzw. konfliktologia. Na łamach czasopisma „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” ukazały się 3 artykuły⁵⁸ poświęcone tej koncepcji. Odwołując się do wyników badań wskazujących, że bibliotekarze nie potrafią rozwiązywać pojawiających się w ich środowisku konfliktów, uzasadniają słuszność wyodrębnienia nowej dyscypliny: „konfliktologii bibliotecznej”, i wprowadzenia jej jako przedmiotu w ramach studiów bibliotekoznawczych w celu zapoznania słuchaczy z metodami rozwiązywania sporów. Propozycja ta spotkała się zarówno z krytyką, jak i z poparciem. Jako argumenty przeciw wskazywano, że badania nad konfliktami w bibliotece można prowadzić z wykorzystaniem rozwiązań wypracowanych w psychologii, socjologii, organizacji pracy czy zarządzaniu, bez konieczności powoływania odrębnej dyscypliny. Przychylając się do powołania nowej dyscypliny, zaznaczano, że należy dostrzec rangę problemu, jakim są konflikty w bibliotece (zarówno między pracownikami, jak i na linii bibliotekarz – użytkownik) i podjąć działania mające na celu odnalezienie sposobów niwelowania ewentualnych negatywnych skutków konfliktów.

Obszerną grupę publikacji stanowiły artykuły prezentujące możliwości zastosowania w bibliotekoznawstwie metod zaczerpniętych z innych dyscyplin. Wśród metod wywodzących się z nauk społecznych Oł'ga Ivanovna Čavkun'kina⁵⁹ wskazała podejście semiotyczne do badania zasobu bibliotecznego. Z perspektywy semiotyki (ogólnej teorii znaku, wyjaśniającej znaczenie i rolę znaków w procesie porozumiewania się ludzi) biblioteka może zostać potraktowana jako swoisty genom kultury, stale rozwijający się i doskonalący w procesie komunikacji społecznej, natomiast zasób bi-

⁵⁶ J. MILLER: *A comparative study of public libraries in Edinburgh and Copenhagen and their potential for social capital creation*. „Libri” 2014, no. 4, s. 316–326.

⁵⁷ G. IGNATOW et al.: *Public libraries and democratization in three developing countries. Exploring the role of social capital*. „Libri” 2012, no. 1, s. 67–80.

⁵⁸ T.B. LOVKOVA: *Bibliotečnaja konfliktologija kak učebnaja disciplina*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2000, № 11, s. 10–16; È.R. SUKIASJAN: *Bibliotečnaja konfliktologija: za i protiv*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2000, № 11, s. 17–24; V.A. MINKINA: *Bibliotečnaja konfliktologija. Priglašenje k prodolženiju diskussii*. „Naučnye i Techničeskie Biblioteki” 2001, № 10, s. 39–47.

⁵⁹ O.I. ČAVKUN'KINA: *Vozmožnosti semiotičeskogo podhoda v izučenii bibliotečnogo fonda*. „Bibliotekovedenie” 2010, № 2, s. 21–25.

bioteczny uznać można za tzw. tekst kultury, kolektywną pamięć ludzkości ujętą w formie hierarchicznego, zorganizowanego systemu znaków. Otwiera to nowe perspektywy badania zasobu bibliotecznego, na przykład w ujęciu filozoficznym, kulturoznawczym, psychologicznym czy społecznym. Interesującą propozycję przedstawili Jane Cherry i Philip Calvert⁶⁰, którzy zastosowali model dramaturgiczny, opracowany przez socjologa Ervinga Goffmana, do zbadania postaw bibliotekarzy wobec dwóch przeciwstawnych modeli świadczenia usług bibliecznych: tradycyjnego – opartego na przekazywaniu wiedzy, i komercyjnego – bazującego na standardach wywodzących się z handlu. Model dramaturgiczny zakłada, że rzeczywistość społeczna to spektakl, w którym ludzie, niczym aktorzy, odgrywają określone role w określonych sytuacjach. Zgodnie z tak przyjętą interpretacją, bibliotekarze to aktorzy, użytkownicy stanowią publiczność, sceną zaś są kontakty bibliotekarzy z czytelnikami podczas świadczenia usług bibliecznych, których jakość zależy od tego, co dzieje się za kulisami, tj. w przestrzeni niedostępnej użytkownikom.

Z kolei Valeda Dent Goodman⁶¹ opisała przykłady zastosowania w bibliotekoznawstwie metody etnograficznej opracowanej na gruncie antropologii i socjologii. Metoda etnograficzna wykorzystywana jest w badaniach jakościowych i polega na bezpośrednim poznawaniu, dokumentowaniu oraz szczegółowym opisie konkretnych grup społecznych, formalnych i nieformalnych, umożliwia odkrycie ich codziennych praktyk i czynników je warunkujących. Badanie przeprowadza się „w terenie”, a więc w miejscu funkcjonowania analizowanych zjawisk, i stosuje się w tym celu techniki takie jak obserwacja, obserwacja uczestnicząca czy wywiad, co pozwala zebrać bogaty i różnorodny materiał empiryczny. Zdaniem autorki przytaczanego artykułu, dopiero połączenie metod ilościowych i jakościowych daje pełny obraz badanego problemu. Wśród metod zaczerpniętych z innych dyscyplin, które można zaadaptować na potrzeby bibliotekoznawstwa, wskazywano także analizę predykcyjną⁶², tj. proces wydobywania informacji z istniejących zbiorów danych (bieżących i historycznych) w celu odnalezienia powiązań, wzorców i prawidłowości służący przewidywaniu przyszłych zdarzeń i trendów. Najczęściej analizę predykcyjną stosuje się do przewidywania wzorów zachowań konsumentów w różnych sektorach gospodarki. W bibliotekach metoda ta mogłaby zostać użyta w zarządzaniu

⁶⁰ J. CHERRY, P. CALVERT: *Library service as theatre. Using dramaturgy to investigate attitudes to the retail and professional models of service*. „Aslib Proceedings” 2012, no. 2, s. 201–214.

⁶¹ V. DENT GOODMAN: *Applying ethnographic research methods in library and information settings*. „Libri” 2011, no. 1, s. 1–11.

⁶² B.E. MASSIS: *Using predictive analytics in the library*. „New Library World” 2012, no. 9/10, s. 491–494.

personalem, planowaniu budżetu, do kształtowania zasobu bibliotecznego czy przy opracowywaniu strategii działania instytucji. Wiąże się to jednak z koniecznością zakupu specjalistycznego oprogramowania.

Kolejna propozycja zastosowania w bibliotekoznawstwie metody z innej dyscypliny to wykorzystanie w nauce o bibliotece metody opracowanej pierwotnie w medycynie, tj. praktyki opartej na dowodach⁶³. Metoda ta zakłada, że decyzje powinny być podejmowane na podstawie wiarygodnych, empirycznie zweryfikowanych danych pozyskanych dzięki zastosowaniu metod ilościowych, a nie badań jakościowych czy rozważań teoretycznych. Zatem jedynie fakty i dowody naukowe, a nie opinie czy teorie mogą decydować o przyjęciu bądź odrzuceniu proponowanych koncepcji działania czy procedur postępowania. Należy przy tym zaznaczyć, że zwolennicy tej metody dostrzegają jej ograniczenia; jako przykład obszaru, w którym nie znajduje ona zastosowania, wskazują na przykład relacje międzyludzkie.

W rozważaniach teoretycznych ważną rolę odgrywa także poszukiwanie filozoficznych podwalin dyscypliny. W roku 2005 ukazał się numer specjalny czasopisma „Journal of Documentation” zatytułowany *Bibliotekoznawstwo i informacja naukowa a filozofia nauki*⁶⁴, poświęcony metateoriom i paradygmatom w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej oraz różnym stanowiskom epistemologicznym wykorzystywanym w obrębie naszej dziedziny.

Podsumowanie

Zaprezentowany przegląd piśmiennictwa zagranicznego poświęconego problemom teoretycznym oraz metodologicznym bibliotekoznawstwa dowodzi, że jest to dyscyplina, w której podejmuje się ten rodzaj refleksji. Cechą charakterystyczną większości analizowanych artykułów jest uzasadnianie podjęcia tej problematyki względami praktycznymi, wynikającymi z rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego. Nowa rzeczywistość wymusza na bibliotekach zmianę sposobu funkcjonowania i konieczność poszukiwania nowych dróg dalszego rozwoju. Szczególnie widoczne staje się to w odniesieniu do redefinicji zadań współczesnej biblioteki i dążeniu do odnalezienia optymalnego modelu tej instytucji. Temu celowi mają także służyć proponowane kierunki badań i stosowane w nich metody. Czerpanie ze zdobyczy innych dziedzin wydaje się w opinii bibliotekoznawców

⁶³ C.G. JOHANNSEN: *Evidence-based Practice in libraries – principles and discussions*. „Libri” 2012, no. 2, s. 174–184.

⁶⁴ „Journal of Documentation” 2005, no. 1 [special issue: *LIS and the philosophy of science*].

właściwą strategią, która pozwoli wzbogacić warsztat badawczy własnej dyscypliny. Warto przy tym zaznaczyć, że proponując adaptację nowatorskich rozwiązań, autorzy artykułów starają się zaprezentować nie tylko ich potencjalne zalety, lecz także ograniczenia. Przyjęcie analitycznej postawy i krytyczna ocena zgłaszanych pomysłów, dostrzeganie specyfiki bibliotek jako instytucji to warunki konieczne poszerzenia perspektyw badawczych nauki o bibliotece.

Przedstawiony przegląd tematów dotyczących teorii i metodologii dyscypliny, którego podstawę stanowi analiza publikacji odnotowanych w BABIN, nie pretenduje do miana kompletnego. Może jednak stanowić inspirację do rozwinięcia niektórych idei także w ramach polskiego bibliotekoznawstwa, bo – jak pisał H. Sawoniak – „Materiały bieżące [...] mają przydatność jako »okno na świat«, przez które można ujrzeć, co się w naszym bibliotekarskim świecie dzieje. Informacja o postępie, doświadczeniach i osiągnięciach światowych ułatwia pracę na własnym, lokalnym podwórku, chroni przed zacieśnieniem i konserwatyzmem, dając w wielu przypadkach możliwość konfrontacji własnych doświadczeń i stanowiąc podniętę do korzystania z doświadczeń cudzych przy ulepszaniu własnego warsztatu”⁶⁵.

⁶⁵ H. SAWONIAK: *Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa...*, s. 295.